

УДК 342.25(477.):352.077(094.7)"185/191"

**ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ НАМІСНИЦТВА
ТА ІНШИХ ІНСТИТУТІВ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ
ГАЛИЧИНИ У СКЛАДІ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ
(СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)**

Х. Моряк-Протопопова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна,
e-mail: khrystyna.moriak-protopopova@lnu.edu.ua*

З метою удосконалення історико-правових знань про джерельну базу дослідження місцевих інститутів влади й управління Галичиною у складі Австрії та Австро-Угорщини (середина ХІХ – початок ХХ століть) досліджено найвагоміші першоджерела, якими австрійський уряд регулював діяльність намісництва та сейму у Галичині, повітових урядів та численних органів, що входили до складу намісництва (різних кваліфікаційних комісій, Дирекції допоміжних установ тощо), а також органів, якими керував намісник чи його заступник, до керівних органів яких входили представники намісництва (Крайової шкільної ради, Крайової фінансової дирекції тощо). Результати проведеного дослідження дають підставу стверджувати, що джерела, які регулювали діяльність органів влади у Галичині публікували регулярно, зберігаються у бібліотеках та архівах Львова, однак досі систематизовані (за окремими винятками) лише за хронологічним принципом, що утруднює, а в деяких випадках унеможлиблює, пошук потрібного акту нормативно-правового змісту.

Ключові слова: Західна Україна, крайові, закон, циркуляр, шематизм.

Унаслідок низки історичних подій Австрійська монархія стала багатонаціональною країною. Її систему управління можна розглядати у контексті сучасних світових тенденцій до побудови універсальної держави, а також вивчати історико-правовий досвід формування ліберальної, правової держави у Європі ХІХ століття.

Певний інтерес серед історико-правових проблем викликає й аналіз становлення правових основ організації та діяльності Галицького намісництва як органу місцевої влади в системі державного апарату Австрії та Австро-Угорщини (1849–1918). Такий аналіз має, безперечно, важливе пізнавальне, історико-теоретичне та практичне значення. Дослідження в історико-правовому контексті дає змогу заповнити прогалини в теоретико-правовому трактуванні розвитку органів місцевої влади в Україні. Крім того, воно сприяє реконструкції процесів розвитку місцевої влади в різних регіонах України, які нині є складовою частиною Української держави, а також поєднанню історико-правового досвіду національної системи місцевої влади щодо розв'язання її актуальних проблем із залученням широких верств населення.

Галичина перебувала у складі Австрійської імперії, а згодом Австро-Угорської монархії упродовж 146-ти років. За цей час ставлення Відня до отриманих земель, способи управління ними змінювалися, політична активність двох домінуючих національних груп краю зростала. Це, безумовно, впливало на Галицьке намісництво. Якби дії не вчиняв зазначений орган, їх оцінювали австрійці, поляки та українці з погляду їхніх національних інтересів, які часто були діаметрально протилежними.

Галицьке намісництво було органом управління крайового значення з надзвичайно широкими повноваженнями, його діяльність безпосередньо впливала

на соціально-політичне життя Галичини упродовж 69-ти років. У тогочасній літературі його називають крайовим урядом, політичним органом влади, а намісника іменують крайовим начальником.

Для того, щоб з'ясувати правову природу інституту намісництва, варто ретельно вивчити наявну джерельну базу. Вона досі не була предметом спеціального історико-правового дослідження. Здебільшого історичні та історико-правові дослідження, у яких згадано про джерела дослідження місцевих інститутів влади й управління Галичиною у складі Австрії та Австро-Угорщини, виконані ще в час існування Австрійської та Австро-Угорської монархії, йдеться про праці М. Бобжинського та О. Бальцера. Окремі питання, пов'язані з Галицьким намісництвом, Галицьким крайовим сеймом, вивчали українські та зарубіжні представники суспільних наук (теоретики й історики права, історики, політологи, соціологи): О. Аркуша, Ю. Бардах, Ф. Буяк, С. Глембінський, Г. Діаманд, У. Єдлінська, Л. Зашкільняк, М. Каллас, Ф. Каспарек, М. Крикун, В. Кульчицький, М. Мудрий, І. Настасяк, Р. Петрів, Т. Пілат, С. Старжинський, О. Сухий, А. Тейлор, Б. Тищик, Л. Фінкель, Ю. Хейфніц, Е. Цольнер, Н. Ястребов та ін.

Метою статті є удосконалення історико-правових знань про джерельну базу дослідження місцевих інститутів влади й управління Галичиною у складі Австрії та Австро-Угорщини (середина ХІХ – початок ХХ століть).

Джерельну базу дослідження намісництва та інших органів місцевого (крайового) управління становлять: патенти, декрети, найвищі постанови, едикти, резолюції, накази, розпорядження та листи з вказівками імператора Австрії та його уряду, розпорядження та приписи Міністерства внутрішніх справ, крайової оборони, вівовизнань та освіти, державних фінансів, торгівлі, залізничних колій, землеробства, справедливості та Міністерства громадських робіт, розпорядження намісника та намісництва, рескрипти президії намісництва, внутрішні нагадування та оповіщення, скеровані зазвичай до старост галицьких повітів та керівників одного чи кількох департаментів намісництва, листи старост, директорів поліції та інших посадовців до намісництва, а також звернення з приватними проханнями працівників державних органів та жителів краю до намісництва.

Значну кількість документів опубліковано у Всезагальному віснику законів держави й уряду для Австрійської імперії (з 1967 року «Вісник законів держави для королівств і країв представлених у Державній раді») та «Всезагальному віснику крайових і урядових законів для коронного краю Галичини [3, с. 9] і Лодомерії¹ з князівствами Освенцімським і Заторським, з Великим князівством Краківським». Цей вісник упродовж 1849–1918 років п'ять разів змінював свою назву (наприклад, «Урядовий вісник для коронного краю Галичини і Лодомерії з князівствами Освенцімським і Заторським, з Великим князівством Краківським», «Урядовий вісник для адміністративного округу намісництва у Львові», «Вісник законів і розпоряджень крайових для коронного краю Галичини і Лодомерії з князівствами Освенцімським і Заторським, з Великим князівством Краківським» і т. п.).

Зазначені вісники були офіційними виданнями і виходили щороку німецькою та польською мовами, а впродовж деякого часу – українською мовою. Вони містили нормативні акти, видані центральними та крайовими органами влади. Фактично вісники почали виходити з 2 грудня 1848 року, однак статус офіційних урядових вісників вони отримали 4 березня 1849 року [7, с. 73–74]. За патентом від

---

¹ Очевидно, що Лодомерія тут – це Волинське князівство, яке разом з Галицьким князівством 1199 року утворило Галицько-Волинську державу.

27 грудня 1852 року, офіційними вже визнано тільки вісники, видані німецькою мовою. Отож закони вважали оприлюдненими з моменту видання вісника німецькою мовою. Закони, опубліковані в інших вісниках (польських та українських), вважали перекладами крайовими мовами [8, с. 1361]. У § 4 названого патенту було визначено, що публікації у віснику підлягали: усі патенти і розпорядження імператора; усі міжнародні договори, що могли бути оголошені публічно; приписи щодо питань організації і систематизації публічної влади; розпорядження, що видавали міністерства чи інші вищі органи адміністративної влади в межах своїх повноважень, які містили загальнообов'язкові правила поведінки. Не публікували у вісниках надані міністерствами промислові привілеї, пільги, або ж рішення про їхнє продовження: розпорядження міністерств, які стосувались управління державною власністю. Їх публікували в Урядовому віснику віденської газети та крайових газетах у порядку публікації приватних оголошень. Вісник для публікації розпоряджень крайових органів влади, що виходив польською мовою, починаючи з 1866 року вважали офіційним, а аналогічний вісник, що виходив українською мовою, залишився до 1918 року лише перекладом автентичного джерела. Усі розпорядження набували чинності на сорок п'ятий день після виходу тієї частини вісника, в якій акт було опубліковано (в акті могли встановити й інший термін набуття ним чинності).

Окрім того, кожне з міністерств видавало свої вісники, в яких публікувало власні розпорядження. Проте були прецеденти, коли Адміністративний трибунал² ухвалював рішення, в яких публікацію в цих вісниках не визнавали офіційною, а, отже, такою, яка б створювала правові наслідки [7, с. 73–75]. Тому усі документи паралельно мали публікувати у двох вищезгаданих вісниках – німецькому та з 1866 року польському.

Деякі офіційні документи публікували в крайових урядових газетах. За видання урядових газет відповідало намісництво. Це були «Народний часопис» (виходив українською мовою), «Gazeta Lwowska» (виходила польською мовою) та «Lemberger Zeitung» (виходила німецькою мовою) [2, с. 92].

На жаль, деякі з перелічених офіційних урядових видань сьогодні втрачено львівськими бібліотеками, отож деякі тексти нормативних актів органів центральної та місцевої влади варто шукати в неофіційних авторських збірках законодавства. Інколи такими збірками можна послуговуватись і для зручності та повноти викладу, оскільки в приватних інкорпораціях акти нормативно-правового змісту, які регулювали порядок створення та діяльності місцевих органів влади, згруповано не за хронологічним принципом, а за галузевим (наприклад, конституційне законодавство упорядкував професор С. Старжинський [11], дослідженням і впорядкуванням адміністративного законодавства займався професор Ф. Каспарек [3; 7], санітарне законодавство впорядкував колектив авторів [6]).

Вивчаючи діяльність Галицького намісництва, слід пам'ятати, що документація намісництва налічувала:

- 1) розпорядження у формі:
  - резолюцій (видавали підвладним органам, урядовцям, сторонам разом з відповідним поданням);
  - декретів (видавали підвладним органам, урядовцям, сторонам, якщо відповідне подання затримували і подавали пізніше);

---

² Вища і остання судова інстанція для оскарження рішень органів державної влади та місцевого самоврядування.

– наказів / циркулярів (видавали, якщо предмет розпорядження доводили до відома пізніше);

2) ноти (видавали органам, підпорядкованим намісництву по службі, з якими треба було скоординувати дії);

3) листи (до керівників органів, підпорядкованих намісництву по службі, з якими потрібно було скоординувати дії, чи до будь-яких інших органів, непідпорядкованих намісництву по службі);

4) реляції (повідомлення, донесення до вищих органів влади чи їхніх керівників).

Комплексна інформація стосовно персонального складу намісництва міститься у так званих шематизмах. Шематизмами називали австрійські щорічники, у яких розміщували інформацію про урядовців тих чи інших органів влади. Шематизм Королівства Галичини і Лодомерії з Великим князівством Краківським – це австрійський інформаційний щорічник, який виходив друком упродовж 1782–1914 років німецькою мовою (Schematismus des Königsreiches Galicien und Lodomerien), а з 1870 року – польською (Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakówskiem). Він містив схему адміністративних органів цих політичних утворень, перелік імен урядовців усіх органів цісарсько-королівської³ адміністрації краю в алфавітному порядку. У деяких розділах шематизмів могла міститися інформація з попередніх років.

Пошук даних у шематизмах ускладнений відсутністю того, що зазвичай розуміють під змістом, усі дані у ньому викладено в алфавітному порядку імен.

Сьогодні деякі з шематизмів в Україні відшукати неможливо. Тільки у Львівській національній науковій бібліотеці імені В. Стефаника Національної академії наук України збережено їхню значну кількість (польською мовою), починаючи з 1870 року (відсутні шематизми за 1870, 1871 роки та деякі інші) і деякі шематизми німецькою мовою, що виходили друком до 1870 року (немає шематизмів за 1849–1859 роки тощо).

Деякі відомості про адміністративні органи можна було дізнатися і з адресних довідників [7; 8] (наприклад, фактичне місцезнаходження тих чи інших органів влади). Намісництво інколи теж публікувало відомості про свій склад та діяльність, передусім це було необхідним, коли його структура зазнавала змін. Інформацію про найвагоміші зміни в управлінні Галичиною з червня 1916 року до лютого 1917 року вдалося відшукати у звіті намісництва крайового центру для господарчого відновлення Галичини за цей період [10, s. 76].

Що стосується архівних матеріалів, то найбільша їх кількість, яка висвітлює діяльність Галицького намісництва, міститься у Центральному державному історичному архіві України в місті Львові (ЦДАІ України). Найбільший фонд архіву № 146 так і називають «Галицьке намісництво». Цей фонд містить майже двісті тисяч справ, охоплює період з 1448 до 1934 року [10]. У кожній справі міститься від одного (зрідка) до кількох десятків, а інколи й сотень окремих історичних документів, які відображають діяльність намісництва та спосіб ведення справ у ньому.

Справи з 1849 до 1918 року здебільшого писані від руки німецькою та Польською мовами. До 50-х років XIX століття (а часто – до 70-х років) німецькомовні

³ Австрійський імператор носив два титули – імператор Австрії і король Угорщини, однак цісарсько-(імператорсько-) королівськими (ц. к.) з 1867 року називали тільки ті державні установи, які були спільними для обох частин монархії чи були суто австрійськими, а угорські установи мали назву королівських. У документах австрійського періоду таке скорочення виглядало однаково і в польській, і в німецькій літературі – с. к.

джерела писані чи друковані так званою готикою, тому їх переклад вимагає спеціальної кваліфікації. Починаючи з 80-х років XIX століття, архівні документи вже частіше друкують і, що стосується актів місцевої влади, зазвичай вже польською мовою. Зрідка трапляються документи українською мовою. Це нечисленні розпорядження центральних органів влади або намісництва, які з тих чи інших міркувань переклали спеціально для україномовного населення краю, та звернення українців до влади, матеріали діяльності українських громадських організацій і політичних партій.

Ще за радянських часів львівські архівісти виконали титанічну роботу щодо упорядкування матеріалів фонду «Галицьке намісництво». Однак варто продовжувати цю роботу у напрямі розробки детальних предметно-тематичних каталогів (про таку необхідність згадують і самі архівісти) [1, с. 7], адже займатися пошуком необхідних матеріалів за запропонованими описами справ дуже важко внаслідок їхньої стислості (наприклад, значну кількість справ у різних описах вміщено під узагальненою назвою «Циркуляри і розпорядження»), хоча обсяг кожної окремої справи іноді перевищує двісті аркушів, кожен із яких є окремим документом нормативного характеру).

Тож дослідження інституту намісництва у 1849–1918 роках має солідну (проте невпорядковану) джерельну базу, що накопичувалася понад сімдесят років. Деякі нормативні акти, що стосувалися діяльності Галицького намісництва в Україні, відшукати не вдалося, проте і наявного матеріалу достатньо для комплексного правового аналізу зазначеного органу влади та інших інститутів місцевого управління.

Список використаної літератури

1. Галицьке намісництво (1772–1921). Архівно-бібліографічний фондовий покажчик / [укладачі: У. Я. Єдлінська, О. Я. Мацюк]. – К. : Поліграф. д-ця Ін-ту історії України АН УРСР, 1990. – 212 с. – (Науково-довідкові видання з історії України).
2. *Кульчицький В. С.* Галицьке намісництво: структура і діяльність / В. Кульчицький, Л. Прис-таш // Вісник Львівського університету. – 2003. – С. 90–94. – (Серія юридична ; вип. 38).
3. *Рудницький Я.* Назви «Галичина» й «Волинь» / Я. Рудницький. – Вінніпег : Українська вільна академія наук, 1952. – 32 с. – (Серія: Назвознавство, Ч. 3).
4. Центральний державний історичний архів України м. Львів. Путівник. – Львів ; К. : Держ. комітет архівів України, 2001. – 411 с. – (Архівні зібрання України. Путівники).
5. *Adresowy król. stoł. Miasta Lwowa. Rocznik I. Rok 1909.* – Lwów : Wiek Nowy, 1908. – 415 s.
6. *Barzycki J.* Zbiór ustaw i rozporządzeń sanitarnych ze szczególnem uwzględnieniem Galicyi i W. Księstwa Krakowskiego / Józef Barzycki, Zdzisław Lachowicz, Leon Kruszyński. – Lwów : Z drukarni i litografii Pillera i Społ., 1899. Т. I. – 1899. – 624 s.; Т. II. – 1899. – 929 s.; Т. III. – 1902. – 609 s.
7. *Kasperek F.* Nauka administracyi i prawo administracyjne austriackie / Franciszek Kasperek. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego, 1897. – 513 s.
8. *Kasperek J. R.* Zbiór ustaw administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem obowiązujących do użytku organów c. k. Władz rządowych i Władz autonomicznych. Т. I / Jan Rudolf Kasperek. – Kraków : Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego, 1868. – 1–724 s.
9. *Spigel J.* Skorowidz adresowy (Lemberger Wohnungsanzeiger) krol. stoł. Miasta Lwowa / J. R. Spigel. – Rocznik III. – Rok 1911. – Lwów : Drukarnia Goldmana, 1911. – 628 s.
10. *Sprawozdanie C. K. Namiestnictwa, Centrali krajowej dla gospodarczej odbudowy Galicyi zaczas od czerwca 1916 do lutego 1917.* – Kraków : Drukarnia Eug. i d-r. Kaz. Kozińskich, 1917. – 309 s.

11. Ustawa z dnia 2. kwietnia 1873, z uwzględnieniem zmian o wyborze członków izby posłów rady państwa // *Ustawy Konstytucyjne (Codex iuris politici)* / [zestawił, przełożył i oprowadził Stanisław Starzyński]. – Lwów : Druk Pillera i Społki i E. Winiarza, 1899. – 413 s. (Odbitka z I tomu Zbioru ustaw i rozporządzeń administracyjnych i t. d. Wychodzącego pod redakcją Rady Namiestnictwa Jerzego Piwockiego. Lwów. K.S. Jakubowski. 1897–1899). – S. 89.

References

1. Yedlins'ka, U. Ya., Matsyuk O. Ya. (Eds.). (1990). *Halyts'ke namisnytstvo (1772–1921)*. Arkhivno-bibliografichnyy fondovyy pokazhchyk. Ky`yiv. Polihraf. d-tsyia In-tu istoriyi Ukrayiny AN URSS.
2. Kul'chyt's'kyy, V. S. (2003). Halyts'ke namisnytstvo: struktura i diyal'nist'. *Visnyk L'viv's'koho universytetu*, 90–94. (Seriya yurydychna ; № 38).
3. Rudnyts'kyy, Ya. (1952). *Nazvy «Halychyna» y «Volyn'»*. Vinnipeh: Ukrayins'ka vil'na akademiya nauk.
4. *Tsentrал'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny m. L'viv. Putivnyk L'viv*. (2001). Ky`yiv. Derzh. komitet arkhiviv Ukrayiny.
5. *Adresowy krol. stol. Miasta Lwowa. Rocznik I. Rok 1909*. (1908). Lwów. Wiek Nowy.
6. Barzycki, J. (1902). *Zbiór ustaw i rozporządzeń sanitarnych ze szczególnem uwzględnieniem Galicyi i W. Księstwa Krakowskiego*. Lwów. Z drukarni i litografii Pillera i Społ.,
7. Kasperek, F. (1897). *Nauka administracyi i prawo administracyjne austriackie*. Kraków. Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego.
8. Kasperek, J. R. (1868). *Zbiór ustaw administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Welkiem Księstwem Krakowskiem obowiązujących do użytku organów c. k. Władz rządowych i Władz autonomicznych*. T. I. Kraków. Drukarnia Uniwersytetu Jagellońskiego.
9. Spigel, J. (1911). *Skorowidz adresowy (Lemberger Wohnungsanzeiger) krol. stol. Miasta Lwowa*. Lwów. Drukarnia Goldmana.
10. Sprawozdanie, C. K. (1917). *Namiestnictwa, Centrali krajowej dla gospodarczej odbudowy Galicyi zaczas od czerwca 1916 do lutego 1917*. Kraków. Drukarnia Eug. i d-r. Kaz. Kozińskich.
11. Starzyński, St. (Eds.). (1899). *Ustawy Konstytucyjne (Codex iuris politici)*. Lwów. Druk Pillera i Społki i E. Winiarza.

Стаття: надійшла до редакції 29.03.2016
прийнята до друку 20.04.2016

INSTITUTIONS OF GALICIA AS PART OF AUSTRIA AND AUSTRIA-HUNGARY (MID-NINETEENTH – EARLY-TWENTIETH CENTURY)

Kh. Moriak-Protoopova

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine,
e-mail: khrystyna.moriak-protopopova@lnu.edu.ua*

The information source of the research of the vicegerency and other local (regional) government bodies consists of: brevets, decrees, the highest rulings, edicts, resolutions, orders, regulations and letters with instructions from the Emperor of Austria and his government, regulations and writs of the Ministry of Internal Affairs, Local Defence, Religion and Education, State Finances, Trade, Railway Lines, Agriculture, Justice and the Ministry of

Public Works, regulations of the vicegerent and vicegerency, rescripts of the vicegerency presidium, internal reminders and notifications, usually addressed to the elders of Galicia powiats and leaders of one or several vicegerency departments, letters to the vicegerency from elders, police directors and other civil servants, along with resorts with private requests from public servants and local residents to the vicegerency.

A vast amount of documents used in the research is published in Universal Newsletter of Laws of the State and Government for the Austrian Empire.

Some texts of regulatory enactments of central and local authorities can be extracted from unofficial legislation authorial collections that are grouped not according to the chronological approach, but according to the branch one (for example, constitutional legislation was regulated by professor S. Starzhynskyi, professor F. Kasperek was responsible for the research and regulation of the administrative legislation, health legislation was regulated by the group of authors).

Full-scale information regarding the manning of the vicegerency is contained in so called shematyzms.

As far as archival materials are concerned, the most of them that enlighten the functioning of the Galicia Vicegerency and other governing authorities and bodies are contained in the Ukrainian Central State Historical Archive in the city of Lviv (Ukrainian TsDIAL). The biggest fund of the archive № 146 is called the same, «Galicia Vicegerency». This fund contains almost two hundred thousand acts, it embraces the period from 1448 – 1934. Each act contains from one (seldom) to several tens, and sometimes even hundreds of separate historical documents that reflect the functioning of the vicegerency and means of its conduct of business.

Therefore, the research of the institution of the vicegerency in 1849–1918 has a substantial (yet unregulated) information source that has been collected for more that seventy years. Some regulatory enactments that concerned the functioning of the Galicia Vicegerency in Ukraine were not found, yet the existing records are sufficient for the full-scale legal analysis of the indicated authority.

Keywords: Western Ukraine, marginals, law, circular, shematism.